

PRAMENY A LITERATURA K DĚJINÁM VOLYŇSKÝCH ČECHŮ¹

FRANTIŠEK ŠTAMBERA

Abstract: Historical sources and literature on Volhynian Czechs

Main goal of the article is focused primarily on referring about historical sources, their extent, possibilities, availability and usability for researching in history of Volhynian Czechs. It is especially referred about the sources in possession of Czech institutions. There is introduced digest of elementary literature after particular disciplines or their orientations. Final part of the article is dedicated to collection of National Museum in Prague and its activities connected to working with this collection

Key words: Volhynia – Volhynian Czechs – Emigration – minorities – historical sources – National Museum Prague

Volyňští Češi, jejich život i pohnutá historie přitahují pozornost badatelů již dlouhou dobu. Avšak i přes tento často velmi intenzivní zájem nejsou jejich osudy jako historiografické téma ani zdaleka vytěženy. Podobně je tomu i s prameny. Tento článek si klade za cíl upozornit na mnohé z nich. Dalším jeho posláním je podat také základní přehled o literatuře, která k tomuto tématu v českých zemích vyšla, a to z různých oborů. Bádání o volyňských Čechách totiž bude vyžadovat zpravidla interdisciplinární přístup. Badatele k němu vedou jak specifika tématu, tak omezení zaviněná hůře dostupnými prameny.

Zkoumání dějin a způsobu života Čechů na Volyni je podmíněno v první řadě alespoň obecnou znalostí politických dějin regionu. Oblasti osídlené českými kolonisty totiž několikrát změnily majitele. Od první do druhé světové války se postupně nacházely pod carskou, ukrajinskou, polskou, německou a sovětskou správou, přičemž změny přicházely za různé atmosféry a přinášely svá specifika. To pochopitelně nutně muselo zasáhnout i tamní obyvatele a každá z těchto etap na komunitách českých přistěhovalců zanechala své stopy. Jestliže je zájem upřen na konkrétní komunitu, s největší pravděpodobností bude třeba se otírat i o demografii a o obory zabývající se společnými znaky a jevy života obyvatel daného území. Ty reprezentují lingvistika, etnografie s folkloristikou a příbuzné disciplíny kulturologie a sociální antropologie.

Při bádání o dějinách konkrétních obcí nebo oblastí je zapotřebí adaptovat metody používané regionální historií, které jsou už samy o sobě dosti interdisciplinární. Jelikož uvnitř komunity osídlenců vznikaly nové rodinné vazby,

badatel se s největší pravděpodobností nevyhne ani genealogii, která je pro pochopení některých vztahů obzvláště důležitá. O společné rodinné historii zase vyprávějí kromě pamětníků i zanechané ego-dokumenty jako doklady ke každodennímu životu tamějších Čechů. Svou hodnotu pak může mít každá rodinná fotografie či snímek ze spolkové slavnosti či společenské události, které pomáhají rozplétat například sociální vztahy či hmotné poměry a prostředí, ve kterém se tito lidé pohybovali. Ovoce přinášejí i vzpomínky a výpovědi reemigrantů, což znamená pokusit se správně využít i principů tzv. oral history. Tato svědectví mají speciálně pro zkoumání o dějinách volyňských Čechů velký význam, neboť často pomáhají odhalit vazby, jež by vzhledem k limitům archivních pramenů zůstaly neobjeveny. Bádání o volyňských Čechách často připomíná detektivní práci, kdy i každá sebemenší „stopa“ může znamenat významný posun při odhalování historické pravdy. Mimořádně pečlivě zvládnutá heuristika je tedy klíčovým faktorem pro kvalitní uchopení tohoto tématu.

O pramenech a literatuře podal základní přehled prof. Vaculík ve své syntéze *Dějiny volyňských Čechů*.² Tento můj článek z něj rovněž vycházel, a byť se snaží onen přehled rozšířit a obohatit o pohled i do dalších disciplín, nemá ambice být vyčerpávajícím výčtem všech dostupných pramenů a úplnou komentovanou bibliografií.

Archivní prameny

Obsahově velmi bohaté fondy jsou uloženy v Národním archivu, konkrétně v jeho 6. oddělení. Mezi nimi se dokonce nachází i poměrně rozsáhlý fond Svazu Čechů z Volyně³ a

¹ Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národního muzea (DKRVO 2015/29, 00023272).

² Jaroslav Vaculík, *Dějiny volyňských Čechů I.*, Praha 1997, s. 8–14.

³ Národní archiv, *Svaz Čechů z Volyně*, č. fondu 1159.

jeho pokračovatele Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel (dále jen SČVP). Ten se nachází v 31 kartonech, což představuje 4 bm archiválií. Kromě čísel jejich časopisu *Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel* jsou zde uloženy i různé dokumenty vzešlé z činnosti tohoto sdružení. Vedle stanov a zápisů ze schůzí tu jsou i archiválie vzniknuvší z aktivity Historicko-dokumentační komise, která se sama věnovala a věnuje bádání o životě české menšiny na Volyni. V jejích kartonech se nacházejí osobní dokumenty a doklady, fotografie a vzpomínky přesídlenců. Součástí fondu jsou však také osobní fondy členů sdružení,⁴ které rovněž mohou poskytnout zajímavé informace. Samostatný fond pak má Svaz Čechů z Volyně sídlící v Žatci, jehož inventář je přístupný na internetu ze stránek Národního archivu.⁵

V Národním archivu v Praze se nachází i fond *Národní rada česká*. Ta se zabývala záležitostmi československých spolků a komunit žijících mimo české země. Časové rozpětí fondu sahá od počátku 20. století až do jeho poloviny. Rada měla několik odborů, přičemž záležitosti Čechů na Volyni mohly řešit tyto: osvětový, menšinový, zahraniční. Součástí této organizace byla i Kulturní rada. Vedle zpráv a archiválií týkajících se činnosti a poměrů imigrantů se tu nalézají i jejich seznamy.

K počátkům české imigrace na Volyň se objevují prameny i ve fondu Českého místodržitelství.⁶ Prameny k vystěhovalecké otázce dozajista budou i ve fondu Prezidia policejního ředitelství v Praze I.⁷ Ucelenější přehled o pramenech z Národního archivu k migraci podává článek Stanislava Šislera ve sborníku *Češi v cizině* z roku 1987.⁸

Mezi spolky, které se zajímaly o volyňské záležitosti, byl Česko-slovenský ústav zahraniční, jehož fond je uložen v depozitáři Náprstkova muzea. Jeho první část obsahující téměř 12 bm dokumentů z meziválečného období není zpracována.⁹ Ovšem větší část archiválií vzešlých z poválečné činnosti ústavu je přístupná k nahlížení.¹⁰ I tento fond může vydat užitečná svědectví, neboť ústav se z pochopitelných důvodů angažoval při repatriaci.¹¹

Kromě pozůstalostí uložených v Národním archivu bude jistě zajímavý i fond doc. Dr. Jana Auerhana schraňovaný v knihovně Náprstkova muzea,¹² který byl předním českým meziválečným odborníkem na české vystěhovalce v Evropě. Mimo to, že byl významným statistikem a antropogeografem, se stal také prvním předsedou Československého ústavu zahraničního. Z titulu této funkce také osobně navštěvoval české kolonie v Evropě a následně své poznatky publikoval.¹³ Důležité pracoviště archivující řadu pozoruhodných materiálů představuje také Ústav pro etnografi a folkloristiku při Akademii věd.

Zahraníční archivy

Z pramenů uložených v zahraničí je k počátkům imigrace nutné v této souvislosti jmenovat fondy centrálních institucí ve Vídni. Tím máme na mysli především fond rakouského Ministerstva zahraničních věcí, které se této věci muselo věnovat v té poslední třetině 19. století. Další relevantní prameny uchovává Archiwum Akt Nowych ve Varšavě ve fondech příslušných ministerstev. Přímou na Ukrajině bude pro badatele klíčový archiv Státní archiv Žitomirské oblasti, kde se nachází fond volyňského gubernia. Ovoce by ale měla přinést i návštěva archivů v Lucku a Rovně. Centrální ukrajinské archivy se pak nacházejí ve Lvově a v Kyjevě. Pro otázku emigrace a reemigrace pak budou zásadní spíše ruské archivy, z nich především Ruský státní historický archiv v Petrohradu.

Archiv bezpečnostních složek

I v Archivu bezpečnostních složek bychom se setkali s agendou volyňských Čechů. Do poválečného Československa přibyla ze Sovětského svazu spousta lidí, režim měl tedy snahu získat o nich co nejvíce informací. Dokumenty z tohoto šetření byly ukládány do *Kabinetu materiálů Státní bezpečnosti*. Zde byly shromažďovány archiválie, dokumenty, brožury a knihy týkajících volyňských Čechů. Kabinet vzniknul na základě Rozhodnutí ministerstva vnitř 3/61 a soustřeďovat se tu měly podklady z již ukončených státně-bezpečnostních případů. Uloženy zde bývaly až po jejich vyhodnocení. Kromě toho tu pak budou k dispozici i osobní spisy osob, které pak buď s StB spolupracovaly, nebo se o ně její příslušníci zajímali.

Oblastní a okresní archivy

I v jednotlivých oblastních a okresních archivech je možné studovat fondy se vztahem k problematice volyňských Čechů. Ovšem téměř bez výhrad půjde o záležitosti dotýkajících se reemigrace. V tomto případě bych primárně doporučil fondy jednotlivých měst, neboť záležitosti osidlování musely řešit příslušné národní výbory. Volyňští Češi se pak samozřejmě angažovali i ve spolkových organizacích, zejména pak v těch veteránských. Ve Státních okresních archivech se tak hojně nacházejí například fondy místních jednot Svazu protifašistických bojovníků, které jsou již zpracovány, a tedy i dostupné badatelům k nahlížení. Není to ovšem pravidlem. Rozličný je z pochopitelných důvodů i jejich rozsah, což souvisí s aktivitou dané jednoty. Ve fondech některých z nich tak jsou třeba jen jmenné seznamy či zápisy ze schůzí, některé jsou obohacené i o rehabilitační listy. Jiné z jednot zase nebyly jen pouhými sdruženími, ale vyvíjely i

⁴ Konkrétně jde o fondy Oldřicha Rejchrt, Jaroslava Mece, Václava Petříčka, Josefa Kindla a Jaroslava Štefla.

⁵ <http://www.badatelna.eu/fond/2289/>

⁶ Národní archiv, České místodržitelství (1850–1920).

⁷ Tamtéž, policejní ředitelství Praha – prezidium.

⁸ Stanislav Šisler, *Přehled archivních pramenů k problematice vystěhovalectví v českých zemích v letech 1848–1938*, In: *Češi v cizině*, sv. 2, Praha 1987, s. 281–334.

⁹ Národní muzeum – Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur, Československý ústav zahraniční I (1918–1939).

¹⁰ Národní archiv, Československý ústav zahraniční II (1945–1988).

¹¹ Blíže o jeho činnosti Stanislav Brouček, *Krajané a domov: Nástin dějin Československého ústavu zahraničního*, Praha 1985.

¹² Národní muzeum – Náprstkovo muzeum asijských, afrických a amerických kultur, *Jan Auerhan (1880–1942)*.

¹³ Jan Auerhan, *Česká kolonie na Volyni, v Rusku a na Kavkaze*, Praha 1920.

vlastní dokumentační činnost, díky čemuž se dochovala řada zajímavých pramenů zejména memoárové povahy. Tyto jednoty se pak pokoušely působit i osvětově, v jejich fondech se potom objevují i fotografie, texty panelů výstav nebo přímo celých přednášek. Nicméně takováto činnost je dle mých osobních poznatků poměrně vzácná.

Vojenské archivy

Pro dějiny volyňských Čechů jsou mimořádně důležitými fondy ty, v nichž jsou shromážděny archiválie související s bojovou činností československých jednotek na východní frontě ve Vojenském historickém archivu (VHA). Volyňští Češi bojovali za svobodu své staré vlasti už v carských, resp. legionářských uniformách. Ve druhé světové válce tvořili už Češi z Volyně páteř mužstva východní armády. Pro bližší informace o vojácích jsou klíčové kmenové listy a kvalifikační listiny. Základní informace o vojácích pak může zájemce získat v internetové databázi vojáků.¹⁴

Relevantní informace jsou k nalezení ve fondech všech československých útvarů. Konkrétně se tedy jednalo o celkem čtyři vyšší jednotky pozemní armády: 1. čs. samostatná brigáda, 2. čs. paradesantní brigáda, 3. čs. samostatná brigáda a 4. čs. samostatná brigáda. Časový rozsah fondů je ohraničen rokem 1945, výjimkou je pouze fond náhradního pluku, který sahá až do roku 1950.¹⁵ V jeho necelých čtyřech metrech archiválií se nacházejí dokumenty spojené s likvidačními záležitostmi československých vojenských jednotek v Sovětském svazu. Kromě účetních knih se v něm nacházejí i pozůstalostní finanční záležitosti a knihy upisovatelů státní půjčky čs. jednotek. Fond je bohužel zatím nepracován, a tudíž není přístupný veřejnosti.

Opačná situace je u fondů jednotlivých brigád, kde zůstává nezpracovaná jen mizivá část z jejich celkového rozsahu. Fondy byly zpracované již na konci sedmdesátých let a ke každému z nich je připraven i průvodce s inventářem oddílů archiválií v nich zahrnutých.¹⁶ Součástí fondů jsou válečné deníky popisující průběh činnosti brigád, rozkazy, plány, mapy a bojová dokumentace. Ve fondech brigád jsou soustředěné i písemnosti jim podřízených jednotek: pěších praporů, dělostřeleckých, protitankových a protiletadlových oddílů stejně jako spojovacích, ženijních, průzkumných rot. Mezi dokumenty se však nacházejí i různé směrnice, záležitosti hospodářské správy, organizace jednotek i osvětové činnosti.

Pro bádání po osudech konkrétních vojáků pak jsou dispozici jmenné seznamy jednotek a pochopitelně hlášení z bojové činnosti. V rámci československého armádního sboru však působily i specializované pluky a prapory. I tyto nižší jednotky mají ve VHA samostatné fondy. Svým rozsahem to nejsou rozsáhlé fondy, ale i v nich může badatel najít zajímavé informace; ať už by mohly být obsažené ve válečných denících, bojových hlášení nebo ve jmenných seznamech či organizačních přehledech. Ve VHA se tedy nacházejí fondy těchto jednotek: 1., 2., 3. a 4. čs. dělostřeleckého pluku, dále

1. a 3. čs. samostatného ženijního praporu a 1. čs. spojovacího praporu.

Pro získání představy o vnitřní organizaci, výcviku, personálních záležitostech a fungování jednotek východní armády jsou nejuhodnější především fondy 1. čs. náhradního pluku z let 1943–45 a z dřívějšíka ještě fond 1. čs. samostatného praporu. Ten byl jakousi první platformou, ze které mohly vyrůstat československé jednotky na východní frontě. Fond tak obsahuje dokumenty o výstavbě a výcviku praporu v Buzuluku. Samozřejmostí jsou pak dochované jmenné seznamy, směrnice a rozkazy upravující činnost jednotlivých složek praporu. V souvislosti s výcvikem a vojenskou přípravou kádru jednotky se ve fondu nacházejí i archiválie důstojnické školy.

Po tom, co se čs. samostatný prapor rozrostl v brigádu a následně v armádní sbor, převzal správu těchto organizačních záležitostí náhradní pluk. Jeho úkolem bylo vytváření kádru pro doplňování, respektive pro rozšiřování československého kontingentu na východoevropském válčišti. To pochopitelně pojímalo i rekrutování vojáků. Není třeba zdůrazňovat, že jejich nábor byl cílený v první řadě na Čechy, kteří žili ve Volyňské gubernii na Ukrajině. S tím, jak se fronta posunovala dále na západ, se zvětšoval i počet potencionálních odvedenců, resp. dobrovolníků. Spolu s novými rekruty tedy přibývaly i počty dokumentů. Kromě této činnosti byla na úředníky pluku přesunuta také velká část agendy spojené s hospodářským zajištěním brigády.

Dalším možným pilířem výzkumu o dějinách je pozůstalost Ludvíka Svobody, která se rovněž nachází ve VHA. Jak je všeobecně známo, Svoboda působil jako velitel československé armády na východní frontě. Mezi mužstvem požíval téměř až jakési otcovské autority. Bývalí vojáci jeho jednotek se na něj často obraceli i v poválečném období. Úlohy a obětí, které volyňští vojáci přinesli, si vážil, o jejich přínosu se zmínil i ve svých memoárech s titulem *Cestami života*. Právě jeho rukopisy se nachází v tomto fondu spolu s útržkovitou korespondencí a různými spisy apod. Svobodův fond je ukotven v období let 1950–1979 a tvoří ho 2,52 m archiválií. Bohužel není zpracován, a tudíž ani zpřístupněn pro badatele z řad veřejnosti.

Časopisy jako pramen

Pramenem reflektujícím problematiku volyňských Čechů se může stát také dobový tisk. Z počátku 20. století to byl *Ruský Čech* nebo a *Čechoslovan*, vydávaný krajanským spolkem v Kyjevě pro všechny tzv. „ruské Čechy.“ Volyňští Češi ale vydávali i vlastní časopisy. Od roku 1926 po dvanáct let vycházel *Hlas Volyně*, který tak byl prvním periodikem české komunity v tomto regionu. Současně s ním pak od roku 1928 vycházel *Buditel* vydávaný do roku 1930 ve Varšavě jako dvoutýdeník a poté až do roku 1934 jako měsíčník s upraveným názvem *Náš buditel*. Mimo to byla vydávána ročenka *Krajané v cizině a jejich styky s domovem*. Na zaniknuvší *Hlas Volyně* pak svou práci navázala redakce

¹⁴ <http://www.vuapraha.cz/fallensoldierdatabase>

¹⁵ Vojenský historický archiv, 1. *Československý náhradní pluk v SSSR v likvidaci*.

¹⁶ F. Svoboda, Z. Vališ, L. Vichrová: 1. *Československá samostatná brigáda v Sovětském svazu (1943–1945)*, ev. č. 67, s. 203; J. Dittrichová, L. Kýř, J. Urban: 2. *Československá samostatná paradesantní brigáda v Sovětském svazu (1944–1945)*, ev. č. 68, s. 89; J. Dittrichová, Z. Vališ: 3. *Československá brigáda v Sovětském svazu (1944–1945)*, ev. č. 69, s. 101; J. Gbürová, Z. Vališ: 4. *Československá samostatná brigáda v Sovětském svazu (1945)*, ev. č. 70, s. 24.

Krajanských listů. K nim se záhy připojil dětský časopis vydávaný jako dvoutýdeník České kvítko. Život *Krajanských listů* však vyhasl po prvních výstřelech druhé světové války. Jejich roli suploval až časopis *Probuzení*, který pro krajany na Volyni vydával Jindřich Dušek.

Po válce pak volyňským Čechům přinášela informace *Věrná stráž* redigovaná Jaroslavem Chudobou. Byla vydávána mezi léty 1946–1952, první číslo se dostalo ke čtenářům 28. října 1946, což bylo přibližně půl roku od ustanovení Svazu Čechů z Volyně. Jeho úkolem bylo především informovat o přípravě a průběhu reemigrace. Počet předplatitelů se v prvním roce existence pohyboval kolem 5000 a tento počet zůstal přibližně konstantní. Pouze vydání, v nichž bylo referováno o transportech z Volyně, vycházela v dvacetitisícovém nákladu. Z něj vybrané články o reemigraci vyšly později i v edici.¹⁷ Zdaleka ne všechny texty však byly původní, *Věrná stráž* přetiskovala i články různé kvality a intenzity ideologického zabarvení třeba i z komunistického *Rudého práva*.

SČVP pak ale nadále vnímalo potřebu informovat své členy o dění v komunitě, od roku 1991 je tedy vydáván *Zpravodaj*, který obsahuje pro badatele také často užitečné informace. I ten je díky otevřenosti sdružení dostupný na internetu stejně jako jeho předchůdce *Věrná stráž*.¹⁸

Volynští Češi jako objekt bádání různých disciplín

Shromažďovat vzpomínky a památky se však dá i jiným způsobem než sbíráním archivních dokumentů a trojrozměrných předmětů. Organizace Post Bellum sbírá slova. Konkrétně ta vyřčená pamětníky a často přímými účastníky války. Vzhledem k procentuálnímu zastoupení volyňských Čechů v československé zahraniční armádě tvoří jejich vzpomínky i významný podíl v tom celkovém penzu výpovědi veteránů, jež zaznamenávali lidé z Post Bellum. Vzpomínky mnohých z nich pak následně proletěly i éterem, neboť s touto organizací spolupracuje Český rozhlas. Plodem této spolupráce je pak pořad *Příběhy 20. století*. Tato relace se již zabydla na pásmech Radiožurnálu a ČRo Plus, neboť se vysílá pravidelně každý týden již od roku 2006. Jednotlivé díly jsou dostupné na internetových stránkách Českého rozhlasu.¹⁹

Osudy volyňských Čechů však neunikly ani redaktorům z České televize a filmovým dokumentaristům. Reportáže o nich se objevují v různých publicistických magazínech a zpravodajských relacích, což jen dále potvrzuje, že zájem o jejich historii i současnost nevymizel. Podtrhuje to i dokumentaristická tvorba, ať již mluvíme o samostatných dokumentárních filmech nebo epizodách z různých dokumentaristických cyklů. O shrnutí jejich historie se pokusil režisér Ján Mančuška v dokumentárním filmu *Volynští*.²⁰ Ten byl ve stopáži 52 minut natočen pro Českou televizi, která jej popr-

vé odvysílala v roce 2013 symbolicky 28. října, tedy v Den vzniku samostatného Československa. Na vzpomínkách veteránů z druhé světové války je postaven i dokumentární film *Tankisté*,²¹ který v režii Jána Nováka vznikl už v roce 2003. Starší datum výroby ovšem nijak nesnižuje hodnotu díla, ba právě naopak. Neumenšuje jej ani fakt, že se z velké části věnuje převážně ostravské operaci. Vzpomínky přímých účastníků bojů jsou neocenitelné a troufám si říct, že je velice záslužné, že byly takovýmto způsobem zachyceny. Ke cti tvůrců se sluší říci, že jednotlivé střípky svědectví byly poskládány do pestré mozaiky, která vypráví nejen o osvobození Ostravy a hrdinství vojáků, ale i o jejich prožitcích předcházejících akcím, které vyvrcholily osvobozením severomoravské metropole.

Pokud je řeč o volyňských Čechích ve válce a při osvobozování vlasti, nelze pominout nejkrvavější střetnutí Českoslováků s Němci, jehož dějištěm byla oblast kolem Dukelského průsmyku. I tomuto tématu dokumentaristé věnovali patřičnou pozornost. V hrané tvorbě se události kolem dukelské bitvy objevují ještě hojněji, zejména v souvislosti se Slovenským národním povstáním. Pojednávat o nich by se však neslučovalo s posláním tohoto příspěvku. Z těch významných dokumentaristických počinů určitě stojí za zmínku dvoudílný hraný dokument *Dukla: Krev a mýtus* natočený při příležitosti výročí uplynutí 55 let od bitvy.²² I tento film stojí na výpovědích účastníků bitvy, kteří popisovali svoje zážitky, hrůzu, strach i hrdinství.

Dukelské téma v minulosti velmi silně rezonovalo v interpretaci československých vojenských dějin a není divu, že i filmoví tvůrci se k němu často vrací. O bitvě pojednává i půlhodinový dokument Tomáše Kauckého *Dukla: Pravda utopená v blátě*, který mohla veřejnost poprvé zhlédnout v roce 2008. Ten je sestaven téměř výhradně z výpovědí přímých účastníků a pamětníků bitvy, a právě v tom tkví jeho největší přínos. Tématu se věnují i slovenští tvůrci, jedním z jejich filmových příspěvků tak je i pětačtyřicetiminutový televizní dokument *Dukla – symbol slobody* z roku 2011. O dramatických událostech v kolektivních dějinách volyňských Čechů vypráví i dokumentární snímek s všeříkajícím názvem *Banderovci*.²³ O tomto počinu je třeba se zmínit i z toho důvodu, že tvůrcům se podařilo zpracovat toto kontroverzní téma vcelku objektivně bez nějakého výrazného ideologického zabarvení. I oni mohli těžit a také těžili ze svědectví Čechů z Volyně, což samo o sobě pomohlo jejich autenticitou smést ideologický nános a některé mýty, které na banderovcích ulpěly. K objektivnosti filmu rozhodně přispěly i výpovědi příslušníků druhého tábora, tedy samotných banderovců. Vzniknul tedy projekt, který nutně musí vyvolat emoce, zvláště je-li vystaven na vzpomínkách konkrétních lidí na nepříliš šťastnou a pokojnou dobu. Autoři v režii Aleše Koudely se nepokoušeli jakýmkoliv způso-

¹⁷ Jiří Pancíř (ed.), *Návrat. Reemigrace a usídlování volyňských Čechů 1946*, Most 1999.

¹⁸ <http://www.scvp.eu/zpravodaj.html>

¹⁹ <http://www.rozhlas.cz/plus/pribehy>

[http://hledani.rozhlas.cz/iRadio/?stanice\[\]=%C4%8CRo+Plus&porad\[\]=%C5%99%C3%ADb%C4%9Bhy+20.+stolet%C3%AD&zobrazNevysilane=1&offset=0&sort=docdatetime](http://hledani.rozhlas.cz/iRadio/?stanice[]=%C4%8CRo+Plus&porad[]=%C5%99%C3%ADb%C4%9Bhy+20.+stolet%C3%AD&zobrazNevysilane=1&offset=0&sort=docdatetime)

²⁰ <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10490914163-volynsti/21356226463>

²¹ <http://www.ceskatelevize.cz/porady/1069784613-tankiste/402223100091001>

²² <http://www.ceskatelevize.cz/porady/1021511680-dukla-krev-a-mytus/>

²³ <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10267432275-banderovci/>

bem ocejchovat příslušníky Banderovy UPA,²⁴ jakkoliv by to bylo při léty zažitým paradigmatu snadné. Z výsledného díla tedy vystupuje obraz neklidné části Evropy, kde se během složitých válečných a poválečných let obtížně žilo Čechům, Polákům i samotným etnickým Ukrajincům. Třetí plochy, příčiny, průběh a důsledky oněch národně osvobozeneckých bojů jsou zde obnažovány s tím, jak jsou interpretovány pomocí vzpomínek pamětníků. Každá taková výpověď výborně poslouží pro vytvoření představ i o životě Čechů na Volyni, neboť i oni se museli různými způsoby potýkat s těmito ukrajinskými ozbrojenci.

Lingvistika

Kontakt Čechů na Volyni s domovinou byl pochopitelně omezený. Nutně se musela drobně lišit i jejich řeč, neboť čeština se od poslední třetiny 19. století dále vyvíjela a byla obohacována o nová slova označující například nové civilizační pojmy. Ty si pak tamější Češi půjčovali z polštiny, ruštiny či ukrajinštiny. Vliv na přejímání nových slov měly i kontakty s ostatními obyvateli Volyně jiných etnik, regionální realie či sociální a dějinné změny, jaké představovala například sovětizace Ukrajiny. Naproti tomu si „Volyňáci“ udrželi i některá staročeská slova nebo určité jevy z dialektů, kterými mluvili jejich předkové narození ještě ve staré vlasti. Analýza používaných archaismů a jiných jevů, které mluvu i písemný projev „poznávají“, může pak zpětně pomoci pro určení konkrétní oblasti v českých zemích, odkud kolonisté přišli. Tyto nářeční jevy je možné najít *Českém jazykovém atlase*,²⁵ který je kromě tištěné verze též dostupný v digitální podobě na internetu.²⁶ Studium mluveného projevu volyňských Čechů je pak pro lingvisty zpětně užitečné i v tom, že dokáží lépe poznat podobu českých a moravských nářečí v jejich stavu například té první poloviny 19. století. Pro historiky je ale samozřejmě mnohem důležitější regionální zařazení. Samotnou analýzou specifik češtiny Čechů z Volyně se zabývali manželé Jančákové, kteří také výsledky svého bádání publikovali v knize *Mluva českých reemigrantů z Ukrajiny*.²⁷ Ze starších prací bývá často citovaná disertace prof. Mjačinové obhájená v roce 1974.²⁸ Obě dialektologické monografie se zaměřují především na řeč lidí z oblasti Žitomiru a nejvíce pak z osad Malá Zubovština a Malinovka. Tamějších českých obyvatel se totiž netýkala dohoda z roku 1945 o reemigraci, jelikož se nacházely již v Kyjevské gubernii. Její obyvatelé se tedy do Čech vraceli až na začátku devadesátých let 20. století. Jejich mluva tak

byla „zakonzervovaná“ nejdéle. Tématem se zabývají i některé časopisecké studie.²⁹

Etnografie

O prostředí, ve kterém volyňští Češi žili, a jejich každodennost se kromě historiků zajímají i etnografové a sociální antropologové. Snaha vystihnout specifika života českých komunit na novém území byla pro tuzemské vědce vždy lákavá. Četné studie a úvahy se tak dají nalézt na stránkách odborných časopisů, jakými jsou například *Český lid* nebo *Lidé a města*.³⁰

Mimořádnou pozornost pak přitáhla zejména otázka jejich reemigrace, kdy vědce zajímala specifika, která si s sebou Češi z Volyně přinesli, nebo naopak ta, která museli zanechat na Ukrajině. Tímto se zabývá například Helena Nosková v knize *Návrat volyňských Čechů. Naděje a skutečnost let 1945–1954*.³¹ S prameny k reemigraci ve své publikaci badatele blíže seznamoval Václav Dufek.³² Svůj příspěvek k reemigraci však přidal i Jaroslav Vaculík.³³ Přestože se jedná již o starší práci, již jméno jejího autora je garantem kvality.

V České republice existuje několik center, která se zabývají studiem migrace, konkrétně jde o Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, Katedru sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy a Akademii věd. Ta se však zabývala i interpretováním tohoto procesu a výpověďmi jejich aktérů.³⁴

Historické práce – syntézy

Ve starší literatuře jsou pochopitelně patrné znaky typické pro marxistickou historiografii, kdy je při popisování kolektivní historie volyňských Čechů věnována velká pozornost jejich přínosu v hospodářské sféře a významu pro společensko-politickou oblast. Přechásto je pak na jejich případu tendenčně dokazované československo-sovětské bratrství a vzájemnost. Ovšem i toto paradigma se proměňovalo spolu s politickým klimatem a trendy v dějepisectví, vzniklo tedy několik pozoruhodných prací mapujících a interpretujících

Prvním zaznamenaným pokusem o vytvoření syntézy dějin volyňských Čechů je práce Josefa Folprechta uveřejňovaná v časopise *Věrná stráž*.³⁵ Nebyla to však jeho jediná práce, napsal již dříve knihy v podobném duchu.³⁶ V průběhu let se ale objevovaly i další publikace často vydávané vlastním nákladem.³⁷ Ucelená a dosud nepřekonaná syntéza dějin volyňských Čechů vzešla však až na sklon-

²⁴ UPA – Ukrajinská povstalecká armáda.

²⁵ Jan Balhar, Pavel Jančák a kol., *Český jazykový atlas 1–5*, Praha 1992–2011.

²⁶ <http://cja.ujc.cas.cz/>

²⁷ Jana Jančáková, Pavel Jančák, *Mluva českých reemigrantů z Ukrajiny*, Praha 2004.

²⁸ Zinaida I. Mjačinova, *Očerk jazyka češskogo govora sela Malaja Zubovščina na Ukraine*, Samarkand 1974.

²⁹ Např. Jana Jančáková, *Dnešní stav mluvy českých reemigrantů ze Žitomirsku na Ukrajině*, in: *Slovo a slovesnost* 56, Praha 1995, s. 110–118.

³⁰ Např. Iva Heroldová, *Etnografické zvláštnosti ve způsobu života i kultuře volyňských Čechů*, in: *Český lid* 1957, s. 47–51.

³¹ Helena Nosková, *Návrat volyňských Čechů. Naděje a skutečnost let 1945–1954*, Praha 1999.

³² Václav Dufek, *Návrat volyňských Čechů v archivních materiálech*, Praha 1997.

³³ Jaroslav Vaculík, *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v letech 1945–1948*, Brno 1984.

³⁴ Jana Nosková, *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*, Brno 2007.

³⁵ Josef Folprecht, *Dějiny české Volyně*, In: *Věrná stráž*, ročník V a VI.

³⁶ Týž, *Čechoslováci polští*, Praha 1932; týž, *Studie o povaze zahraničních krajanů*, Praha 1947.

³⁷ Např. Jiří Hofman, *Češi na Volyni: Základní informace*, Praha 1995, František Karas, *Obrazy z českých osad v Polsku*, Praha 1935, Václav Šimek, *U nás na Volyni*, Sokolov 1993.

ku milénia z pera Jaroslava Vaculíka.³⁸ Pojednává o rozličných stránkách života českých osad na Volyni, a vytváří tak velmi ucelený obraz o celé problematice. Týž autor připravil i další příspěvky o emigraci a reemigraci na Volyn a z Volyně. K tématu kolonizace Volyně Čechy však přispěli kromě již zmíněného Jana Auerhana i Vladimír Dufek,³⁹ Helena Dluhošová⁴⁰ či Vladimír Hostička⁴¹ a Stanislav Brouček.⁴² Úplně první publikaci na toto téma však připravil už v roce 1908 v Kyjevě Vladimír Olič.⁴³

Reemigrace ovšem nebyla jednoduchým a hladce plynoucím procesem. Před její realizací bylo nutné vyřešit řadu spleťtých otázek různého charakteru, ať už šlo o otázky diplomatické, hospodářské či společenské. Není tedy divu, že se tato epizoda historie „Volyňáků“ stala tak zajímavou pro mnoho badatelů z různých oborů a vzniklo tolik prací rekapitulující tento proces či jeho jednotlivé stránky.⁴⁴ Mapováním a vůbec různými metodami a interpretacemi reemigrace se ve své knize zabývala Jana Nosková.⁴⁵ Některým dalším písemným příspěvkům pochopitelně pomáhá na svět i SČVP.⁴⁶

Problematika reemigrace však nemohla uniknout ani geografům a demografům. I pro ně byla naprosto zásadním počinem často citovaná *Historická mapa českého osídlení na Volyni*, kterou editovali Jiří Hofman, Věra Pelcová a Jaroslav Klicpera.⁴⁷ Badatel ale jistě narazí i na jednotlivé články v odborných časopisech.⁴⁸ Obraz reemigrace by nebyl úplně kompletní, kdybychom byli pominuli i vzpomínky těch, kteří ji zažili na vlastní kůži. Právě jejich prožitky je vyplněna kniha Jaroslava Kytla, Václava Zápotockého a Miloslavy Žákové.⁴⁹

Vojenské dějiny

Pro bádání o historii volyňských Čechů je téměř nevyhnutelné hlouběji se zaobírat jejich angažmá v zahraničním odboji. Na téma československých legií byla napsaná řada knih různé kvality. S ohledem na volyňské Čechy však nejdůležitější budou ty, které se věnují tzv. České družině, která byla tvořena Čechy žijícími na Rusi. Družina se stala předchůdkyní legií, které hrály tak důležitou roli při nabývání

československé samostatnosti. Bližší popis bojových výkonů a událostí, jež družinu formovaly, se objevoval snad v každé knize tématu. Ze starších publikací si zaslouží zmínku alespoň monumentální čtyřdílná kronika čs. legií vydaná pod názvem *Za svobodu*.⁵⁰ Z těch novějších je na místě jmenovat alespoň podobně rozsáhlou knihu *Československé legie v Rusku a boj za svobodu Československa*.⁵¹ Nabídka literatury k tomuto tématu je však velmi pestrá.

„Volyňáci“ ostatně tvořili dvě třetiny československého armádního sboru v SSSR. Právě jejich podíl na osvobození vlasti a bojové výkony na východní frontě se staly mocným argumentem podporujícím jejich návrat do Československa. Na frontě volyňští Češi napsali patrně nejslavnější kapitolu svých dějin a jednu z těch slavnějších obecně v českých dějinách. Jejich cesta válečnou stezkou zaujala mnoho vojenských historiků a přitahovat jejich pozornost bude nadále. Bojem za osvobození Československa se zřetelem k širšímu politickému kontextu se z poslední doby zabývá kniha *Draze zaplacená svoboda* autorů P. Hofmana, J. Hrbka, S. Kokošky, V. Piláta a V. Smetany.⁵² Podrobněji se pak vojenským operacím čs. armádního sboru věnoval například Karel Richter.⁵³ Souhrnně o čs. jednotkách v SSSR pak pojednává už starší třídílná práce kolektivu autorů *Za svobodu Československa*.⁵⁴ Objevily se však monografie jednotek, v nichž volyňští Češi působili.⁵⁵ Základní informace k jednotlivým osobám z československých jednotek (a nejen z nich) jsou k nalezení v knize *Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945*.⁵⁶ Specifikem východního odboje pak bylo nasazení žen, rovněž tomuto tématu byla věnovaná přiměřená pozornost.⁵⁷

Ze všech epizod je bezpochyby nejznámější ta dukelská, která byla i tou nejkrvavější. Její obraz je ale poněkud zdeformovaný intenzivním a nekritickým způsobem, jakým byly její události reflektovány komunistickým režimem. Ke každému výročí vycházely publikace, samozřejmě s výrazným ideologickým zabarvením, nicméně se v nich alespoň nacházely výpovědi veteránů, ve kterých je možnost se dozvědět leccos z frontového života i přímo z bojového nasazení. V menší míře byly ale shromažďovány i vzpomínky účastníků Ostravsko-opavské operace.⁵⁸ Své vzpomínky

³⁸ Jaroslav Vaculík, *Dějiny volyňských Čechů I–III*, Praha 1997–2001.

³⁹ Vladimír Dufek, *Emigrace na Volyn: specifika, odlišnosti*, Mladá Boleslav 2000.

⁴⁰ Helena Dluhošová, *Vystěhovalectví na Ukrajinu*, In: Češi v cizině 9, Praha 1996, s. 48–64.

⁴¹ Vladimír Hostička, *České vystěhovalectví na Ukrajinu*, In: Dějiny česko-ruských vztahů 1770–1917, Praha 1967.

⁴² Stanislav Brouček, *Etapy českého vystěhovalectví*, Praha 2003; týž, Češi v cizině, Praha 1988; týž, *Emigrace a exil jako způsob života. II. symposium O českém vystěhovalectví, exulantství a vztazích zahraničních Čechů k domovu. Konference zahraničních Čechů*, Praha 2001.

⁴³ Vladimír Olič, *České vystěhovalectví na Rus*, Kyjev 1908.

⁴⁴ Výběrově: Helena Nosková, *Návrat Čechů z Volyně 1945–1954. Naděje a skutečnost*, Praha 1999; Josef Foitík a kol.; *Volyňští Češi. Emigrace a návrat do vlasti*, Olbramovice 1990.

⁴⁵ Jana Nosková, *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*, Praha 2007.

⁴⁶ Vladimír Dufek, *Návrat volyňských Čechů do vlasti v archivních materiálech*, Praha 2005.

⁴⁷ Jiří Hofman, Jaroslav Klicpera, Věra Pelcová (eds.), *Historická mapa českého osídlení na Volyni*, Praha 1995.

⁴⁸ Např. Pavel Jančák, Vít Jančák, *Volyňští a „černobyľští“ Češi*, In: Geografické rozhledy 5, ročník 2007, s. 6–7.

⁴⁹ Jaroslav Kytla, Václav Zápotocký, Miloslava Žáková, *Z Kupičova do staré vlasti*, Praha 2005; tíž, *Obrázky z Kupičova*, Praha 2000.

⁵⁰ Vojta Holeček, Rudolf Medek, Otakar Vaněk, *Za svobodu*, Praha 1924–1929.

⁵¹ Victor Miroslav Fic, *Československé legie v Rusku a boj za svobodu Československa*, Praha 2006–2014.

⁵² Petr Hofman, Jaroslav Hrbek, Stanislav Kokoška, Vladimír Pilát, Vít Smetana, *Draze zaplacená svoboda (I–II)*, Praha 2009.

⁵³ Karel Richter, *Přes krvavé řeky*, Praha 2003; týž, *Dobývání domova (I–II)*, Praha 2005; týž, *Cesta domů vedla ohněm*, Praha 1989.

⁵⁴ Kolektiv autorů, *Za svobodu Československa: Kapitoly z dějin čs. vojenské jednotky v SSSR za 2. světové války 1–3*, Praha 1959–1961.

⁵⁵ Výběrově: Milan Kopecký, *1. československá samostatná tanková brigáda v SSSR*, Praha 2001; týž, *Československý samostatný ženijní praporek 1 (1944–1945)*, Praha 2007, Jiří Šolc, *Padáky nad Slovenskem. 2. Československá samostatná paradesantní brigáda v SSSR*, Praha 1997.

⁵⁶ Jaroslav Jáník a kol., *Vojenské osobnosti československého odboje 1939–1945*, Praha 2005.

⁵⁷ Milada Vávrová, *Vojáci v sukních*, Jihlava 2001, Kolektiv autorů, *Ženy bojující*, Praha 1992.

na válečnou pouť zvěčnili v knihách i někteří z důstojníků sboru,⁵⁹ včetně toho nejvyššího – Ludvíka Svobody.⁶⁰ Snad není třeba dodávat, že je třeba k nim přistupovat kriticky a konfrontovat je s jinými prameny všude tam, kde je to možné.

Zajímavým příspěvkem k tématu může být i kniha Ivy Heroldové,⁶¹ ve které se kromě výpovědí pamětníků nacházejí i jejich deníkové záznamy nebo třeba i písňové texty. Autorka totiž svou pozornost upěla spíše k folkloru a každodennosti volyňských Čechů za tohoto dramatického období.

Edice, kroniky a vzpomínky pamětníků

Vzpomínky lidí majících vztah k Volyni zachycují i „čistokrevné“ edice. Jmenovat můžeme například *Rodinnou kroniku volyňských Čechů*, kterou edičně připravili Jaroslav Vaculík a Danuše Kšicová.⁶² Kroniku sepisovali příslušníci rodiny Duhovy a zachycují jak jejich odchod na Volyň, tak i návrat do staré vlasti po druhé světové válce.

O nelehkém životě na Volyni vypráví i jiné knihy nebo drobné příspěvky uveřejňované například regionálním tiskem, každý takový může posloužit jako dílek mozaiky. Dotovit ji mohou i publikace zaměřené na regionální historii či práce připravené přímo jako kroniky jednotlivých obcí. Práce na těchto záslužných počinech se většinou ujímali a ujímají lidé s kořeny v obcích, o kterých bádají. Dosud se tedy objevily pokusy zpracovat například dějiny obcí Kupičov, Kvasilov, Zdolbunov, Český Malín a některých dalších. Kvalitně zpracované jsou kroniky Hulče⁶³ a Boratína.⁶⁴ Jejich autoři bývají díky osobním vzbábám na volyňské obce velmi dobře informováni a mají také přístup k materiálům a pramenům, které se nalézají v rodinách. Přechásto se v nich objevují údaje o osobách a příbuzenských vztazích, které by jinak badatelovi mohly zůstat skryty. Avšak ani samotná rodinná historie není „Volyňáky“ či jejich potomky pomíjena. Objevily se snahy oživit a zpřístupnit tyto střípky z rodinné paměti i knižně.⁶⁵ Jelikož tyto knihy mnohdy vydávají jejich autoři vlastním nákladem, bývají čtenářům hůře dosažitelné. Naštěstí je ale řada z nich dostupných na stránkách SČVP.⁶⁶

Volyňští Češi za dobu svojí historie zažili několik režimů. Zakusit museli ústrky i přímý teror, včetně toho stalinského. Tím se dlouhodobě zabývá především Dr. Borák, ale objevují se pochopitelně i příspěvky dalších autorů.⁶⁷

Volyňští Češi a Národní muzeum

Depozitáře Národního muzea obsahují i sbírku předmětů a pramenů vztahujících se k volyňským Čechům a jejich dě-

jinám. Cíleně začala být budována na začátku devadesátých let PhDr. Slavíkem. Z kontaktů se SČVP vznikla smlouva o spolupráci, díky níž byla sbírka dále rozšiřována. Jejím budování také prospěl plán vytvořit výstavu, která by právě osudům a kolektivní historii volyňských Čechů byla věnována. Po tom, co byl ohlášen tento záměr, soukromí dárci předali muzeu mnoho předmětů, které dokumentují život české komunity na volyňské gubernii od poslední třetiny 19. století až do padesátých let století následujícího.

Sbírka obsahuje materiál nejrůznějšího typu. Řada dárců věnovala muzeu vzácné rodinné relikty. V depozitářích Národního muzea se ocitly náboženské ikony, rodinné fotografie i dokumenty k životu a hospodaření na Volyni, zpěvníky, učebnice, válečné památky i naprosto raritní věci jako například pekáč vyrobený z plechu sestřeleného letadla. Některé předměty odrážejí i sentimentální vztah volyňských Čechů ke staré vlasti. Jde například o skleněné talíře s podobiznou T. G. Masaryka či zpěvníky s ručně přepsanými českými lidovými písněmi. Několik předmětů ze sbírky také dokládá pokusy udržovat kontakty s českou domovinou, ať už jsou to časopisy nebo třeba předměty ze sokolských sletů v Praze, jichž se krajané z Volyně účastnili.

Ve sbírce jsou však věci každodenní potřeby. Hojná je kolekce pracovních nástrojů a kuchyňského vybavení včetně nezbytných čajovarů. Poněkud méně je zastoupen textil, ale přesto jde o předměty, které nejlépe dokumentují život volyňských Čechů. Kromě dětských ručně vyšíváných košilek a povijanů muzeum opatruje i české kroje z Volyně nebo uniformy příslušníků čs. armádního sboru.

Ve sbírce jsou bohatě zahrnuty doklady úřední provenience, a to ze všech režimů, jež se na Volyni České vystřídaly. Badatel by mezi nimi našel kupříkladu carské majetkoprávní smlouvy, vysvědčení z polských škol, sovětské dokumenty z období druhé světové války i české písemnosti k repatriaci. Národní muzeum se také může pochlubit, že vlastní i osobní legitimace ze všech těchto období. Totéž vlastně platí i o fotografiích a bankovkách, které pojímají stejné časové rozpětí jako jmenované druhy dokumentů.

Sbírka však neobsahuje jen vyloženě hmotné předměty, jsou v ní zahrnuty i vzpomínky. V souvislosti s již zmíněným záměrem vybudovat výstavu o volyňských Čechích se mnozí z pamětníků chopili pera a k dokumentům přidali i svoje vzpomínky na své rodné obce na Volyni. Ty jsou nyní roztrženy do pěti kartonů a i ony jsou vhodným pramenem pro poznání regionální historie. Mimo to máme díky dárcům i deníkové nebo memoárové zápisky, které se rovněž snažím zpracovávat a v budoucnosti některé pro jejich neoddisku-

⁵⁸ Martin Otipka (ed.), *Ostravsko-opavská operace 1945 v paměti českých veteránů*, Ostrava 2010.

⁵⁹ Např.: Vladimír Příkrýl, *Za vlády tmy*, Praha 1993; Vilém Sacher, *Pod rozstřeleným Praporem*, Praha 1969; Karel Klapálek, *Ozvěny bojů*, Praha 1966.

⁶⁰ Ludvík Svoboda, *Z Buzuluku do Prahy*, Praha 1960; týž, *Cestami života II*, Praha 1992; týž, *Deník z doby válečné*, Praha 2008.

⁶¹ Iva Heroldová, *Válka v lidovém podání: národně osvobozenecský boj volyňských a jugoslávských Čechů*, Praha 1977.

⁶² Jaroslav Vaculík, Danuše Kšicová, *Rodinná kronika volyňských Čechů*, Brno 2006.

⁶³ Jiří Bonek, Danuše Manová, Václav Stárek, *Huleč česká na Volyni. Obraz života v letech 1870–1947*, Žatec 1992.

⁶⁴ Josef Vlk, Anna Vlková, Vladislav Vlk, *Kronika českého Boratína*, Ústí n. Labem 2000.

⁶⁵ Například: Václav Kytl, Václav Zápotocký, Miroslav Žáková, *Kupičov – jak nám o něm vyprávěli*, Praha 1997; Jiří Doleček, *Popravitel aneb vzpomínky volyňského Čecha*, Praha 2014; Miroslav Němec, *Z historie jedné rodiny*, Brno 1999; Jiří Pancf, *Osudy českého vystěhovalce*, Lovosice 2003.

⁶⁶ <http://www.scvp.eu/literature.html>.

⁶⁷ Vladimír Dufek, *Perzekuce Čechů na západní Volyni*. In: Kapitoly z dějin volyňských Čechů. Sborník historických souborných, vědeckých a memoárových prací; Praha 1997, s. 111–114; Alexander Ent, *Východní Volyň v letech 1918–1947*. tamtéž, s. 90–95; Zdeněk Filip, *Proces s českými učiteli na Ukrajině v roce 1931*. In: Historia magistra vitae, vita magistra historiae. Praha 1998, s. 62–69; Hostička, V.: *Vzpomínky volyňské Češky na život na Ukrajině a na Sibiři*. In: Jaroslav Cuhra, Václav Verner (ed.), *Za svobodu a demokracii*. I. díl – Odpor proti komunistické moci, Praha 1999, s. 276–290; Vladimír Levora, Zora Dvořáková, *Ze stalinských gulagů do československého vojska*, Praha 1993. Okrajově: Vladimír Bystrov, *Z Prahy do gulagu aneb překáželi*, Praha 1999.

tovatelnou hodnotu edičně zpřístupnit. Ty nejlepší a nejrepresentativnější předměty této části sbírky oddělení novodobých českých dějin Historického muzea NM jsou k vidění ve výstavní síni a muzeu v Podbořanech, které hostí expozici *Osudy Čechů z Volyně*. Výstava zde zakotvila po „putování“ v letech 1994–1996 a vznikla za spolupráce Národního muzea a Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel. Sdružení se pak i samo pokouší o výstavní činnost díky své Historicko-dokumentační komisi a jejím energickým představitelům.

Nevystavená část sbírky „Volyňští Češi“ je v současné době intenzivně dokumentována a katalogizována tak, aby mohla lépe sloužit badatelům i komisařům výstav a konců i jedincům z řad volyňských Čechů a jejich potomkům, zajímajícím se o osud svých předků nebo jejich obcí na Volyni. Postupně také dojde k digitalizaci fotografií sbírky, které by měla přinést více komfortu do badatelského servisu. Sbírká se tak ještě více otevře veřejnosti.

České a polské děti při slavnostní svěcení vrby v Dolince na Volyni (20./30. léta 20. stol.) Sbírká Národního muzea

Skupina sokolů z Kvasilova na Volyni (20./30. léta 20. stol.) Sbírká Národního muzea

Župní činnosti sokolu Kvasilov

*Interiér českého kostela
v Kupičově na Volyni
Sbírka Národního muzea*

*Oslava s členy reemigrační komise
v Kvasilově na Volyni (cca 1946)
Sbírka Národního muzea*

*Kurz armádních zdravotních
sester v Kyjevě (1944)
Sbírka Národního muzea*

*Vojáci z Volyně v Čs. armádním sboru při osvobození vlasti (1945)
Sbírka Národního muzea*

*Pamětní talíř s podobiznou TGM pocházející z domácnosti volyňských Čechů (1930)
Sbírka Národního muzea*

*Ukázka textilu, vyšívaná halena z Volyně (cca 30. léta 20. stol.)
Sbírka Národního muzea*

*Snímky z expozice „Osudy Čechů z Volyně“
v Podbořanech (současný stav)*